

Amfora iz Garduna

Zrinka ŠIMIĆ-KANAET, Zagreb

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790343.42>

Tijekom arheološkog iskopavanja 2018. godine na lokalitetu legijskog logora Tilurija izdvojena su iz Sonde D, položaj „Grudina“ dva ulomka amfore. Nakon provedene mineraloško-petrografske analize izbruska (eng. thin section analysis), možemo zaključiti da možda pripadaju afričkoj produkciji iz nepoznatog centra proizvodnje. Kontekst nalaza i fragmentiranost suzuju njihovu potpunu analizu. Dokaz su uklapanja jadranskog prostora, otočnog, obalnog i dijela kopna putem trgovine u širi kontekst mediteranskog tržišta kao i konzumaciju proizvoda koji su se transportirali u amforama i na prostoru rimskog logora.

Cljučne riječi: Gardun, amfora, Tilurij, trgovina, legijski logor

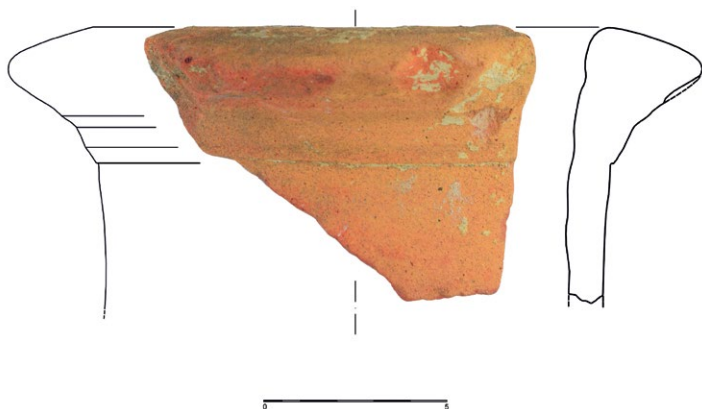
Prostor današnjeg sela Garduna i okolice od prapovijesti je imao važnu stratešku ulogu, mjesto prijelaza preko rijeke Cetine koje Tabula Peuntigeriana spominje kao *Pons Tiluri*¹. Tu je bilo sjecište putova koji su vodili od obale prema unutrašnjosti Dalmacije. Delmati su prvi koji na tom prostoru grade gradine, a Rimljani najkasnije nakon pokoravanja Delmata početkom 1. st. po. Kr. podižu legijski vojni logor Tilurij. U Tiluriju je boravila VII. legija, a natpisima su potvrđene XI. legija i III. legija, zatim konjaničke postrojbe *ala Claudia nova*, *ala I Frontoniana*, te pješачke pomoćne postrojbe *cohors I Belgarum*, *cohors II Cyrrhestarum* i *cohors III Alpinorum*. Od sredine 2. st. po. Kr. pa do sredine 3. st. po. Kr. smještena je stalna posada *cohors VIII voluntariorum civium Romanorum*. Nakon nje Tilurij ostaje beneficijarijska postaja sve do kasne antike (Zaninović 1996: 280–292; 2007: 27–31; Sanader 2003: 9–18; Tončinić 2011: 11–15). Sustavna arheološka istraživanja rimskog legijskog logora Tilurija provode se kontinuirano od 1997. godine do danas. Rezultati istraživanja objavljeni su u monografijama *Tilurium I – IV*², te u različitim člancima.

Zbog specifičnog oblika amfore su bile pogodne za prijevoz kao trgovačka ambalaža ili za čuvanje vina, ulja, ribljih proizvoda, kao i ostalih poljoprivrednih proizvoda poput žita, suhog voća, začina. Pojavljuju se u raznim oblicima ovisno o porijeklu, namjeni i vremenu uporabe (Ožanić Roguljić 2018: 152–157). U sekundarnoj upotrebi koriste se i za ukop ili za drenažu (Cambi 1961–62: 145–150; 1980: 73–80; Constantini 2013: 670). Za izradu amfora je korištena kvalitetna i dobro pripremljena glina u specijaliziranim radionicama (Zevi 1969: 180–181). Amfore su postale pokazatelj poljoprivrednih aktivnosti i trgovačkih mreža (Jurišić 2000; Glicksman 2005: 193; Göransson 2007: 17–18). Važan su predmet analiza

¹ Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-4934 „Razumijevanje rimskih granica: primjer istočnog Jadrana“ (AdriaRom).

² Sustavna arheološka istraživanja od 1997. god. pod vodstvom red. prof. dr. sc. Mirjane Sanader provodi Katedra za antičku provincijalnu i ranokršćansku arheologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rezultati istraživanja Tilurija objavljeni su u Sanader 2003; Šimić-Kanaet 2010; Sanader et al. 2013; Sanader et al. 2014; Sanader et al. 2017.

materijala na arheološkim lokalitetima (Will 1997: 264–265). U Tiluriju amfore čine značajnu skupinu keramičkih nalaza, a do sada su izdvojeni ulomci standardnih tipova amfora. – Lamboglia 2, Dressel 2 – 4, Camulodunum 184, Dressel 6A, Pascual 1 / Dressel 1, Dressel 6b, Dressel 20, Dressel 7 – 11 / Beltran 1, Schörgendorfer 558, knidske, amfore ravnog dna i kasnoantičke amfore istočnog podrijetla (Šimić-Kanaet 2003: 126–127; 2010: 43–47; 2017: 87–88; Čerina 2011: 219–227; Vukov 2020: 229–239).

Slika 1. Ulomci amfore GAR 18 770 (crtež: M. Rončević, 2019).

2.5YR 6/6 light red. Dimenzije ulomka su v: 6,3 cm, p: 14 cm, d: 1,1–3,3 cm. Ulomci oblikom i fakturom ududaraju od do sada obrađenih nalaza na ovom lokalitetu.

Analizom izbruska (prilog 1. i 2. na kraju teksta) utvrđen je fabrikat (sastav gline i dodanih primjesa) koji se može usporediti s analizama materijala s afričkog područja (Contino & Capelli 2013: 199–208; 2016: 539).

Proizvodnja amfora na području sjeverne Afrike, u Tripolititaniji (Keay 1984: 129) i Byzaceni (Leptis Minor, Hadrumetum) započela je krajem 1. i početkom 2. st. po. Kr. te uz razvoj brojnih tipoloških varijanti traje sve do 6. st. (Zevi 1969: 173; Bonifay 2004; 2005: 462; Contino 2013: 318; Contino et al. 2017: 1–43).

Morfološka raznolikost afričkih amfora, čak i unutar istih tipova, stvara poteškoće u pogledu tipološke specifikacije tako da je preliminarni rezultat mineraloško-petrografske analize za sad jedini pokazatelj mogućeg porijekla ovih amfora.

Izostanak stratigrafskog konteksta nalaza amfore GAR 18 770, 441 suzuje mogućnost potpune analize. One su ipak dokaz o trgovini Jadranom i komunikaciji kopnenim putem prema unutrašnjosti Dalmacije. Amfore su pokazatelji kako živimo, što volimo i u čemu uživamo. Buduća istraživanja sigurno će doprinijeti boljem razumijevanju gospodarsko-političke situacije na istočnoj jadranskoj obali i unutrašnjosti kao i trgovačke komunikacije na širokom prostoru Mediterana. One su, uz afričko kuhinjsko posuđe, sigilatu i svjetiljke, prepoznate na prostoru rimskog logora.

Iznesena analiza je preliminarna. Uočene specifičnosti u fakturi i morfologiji treba upotrijebiti kao komparativan materijal za buduća istraživanja.

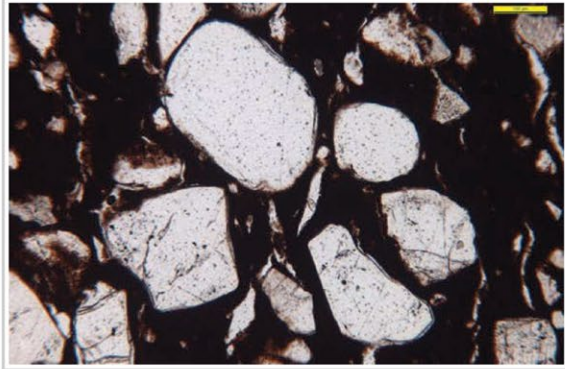
Dodatak: R. Sauer, Mineraloško-petrografska analiza izbruska amfore GAR 18 770 (Prijevod: I. Pavić-Berger)³

Opis: Izbrusak uzorka pokazuje oksidacijski pečenu, crvenosmeđu, optički neaktivnu masu bogatu željeznom oksidom koja ima vrlo mali udio vapnenca. Sveukupna količina primjesa je 26 %. Osnovna masa pokazuje u izbrusku 6 % vidljivih pora/šupljina (uglavnom duguljaste nerazvijene pore). Zrna primjesa su loše raspoređena. Prosječna veličina zrna je 0,1 mm, a najveće zrno koje se moglo primijetiti je 1,1 mm. Primjese se najvećim dijelom sastoje od monokristalina (91 %) s tek malo polikristalinskog kvarca (5 %). Uz to prisutan je u manjim količinama feldšpat (2 %) (pertit, mikroklin, albit i drugi, koji su dijelom sericitirani), čestice željeznog oksida te rijetko vapnenačke pseudomorfoze (pore/šupljine izdorenih karbonatskih čestica), kristalinski komadići stijena (uglavnom kvarcit i komadići kvarcnog feldšpata/

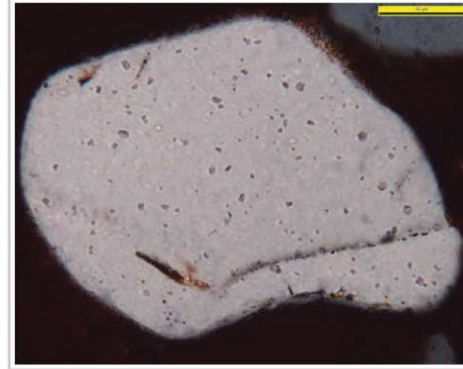
³ Zahvaljujem dr. sc. R. Saueru i dr. sc. I. Pavić-Berger na analizi i interpretaciji uzorka.

glinenca). U tragovima se primjećuju foraminifere/krednjaci (kako „Kalkschaler“/fusulinida, tako i „Sandschaler“/textularida), komadići siltita i teški minerali (od kojih su vidljivi turmalin, rutil i cirkon). Osobito su grublja zrna kvarca djelomično vrlo obla.

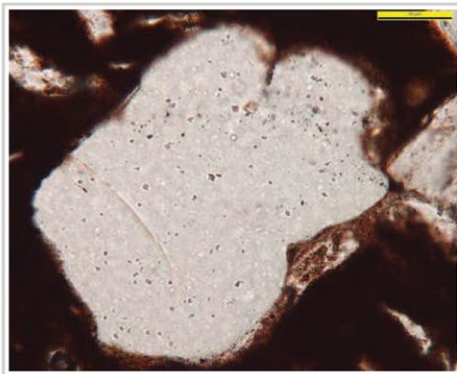
Interpretacija: Keramički izbrusak (uzorak GAR 18 770, 441) je napravljen od gline siromašne vapnencom, koja je namjerno pomiješana s finim pijeskom. Izbrusak je relativno visoko pečen (vjerojatno na 850 –

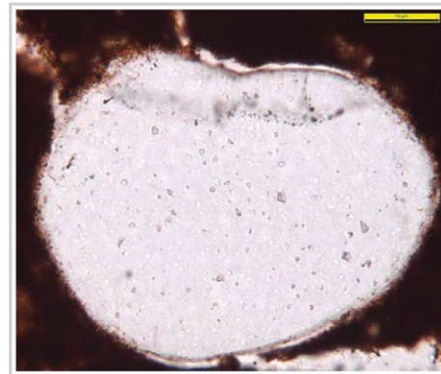
gut gerundete Quarze; // Pol.

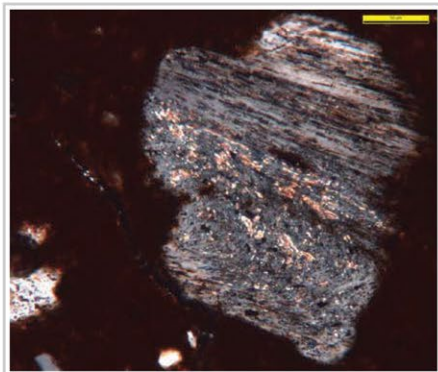
gut gerundeter Quarz; // Pol.

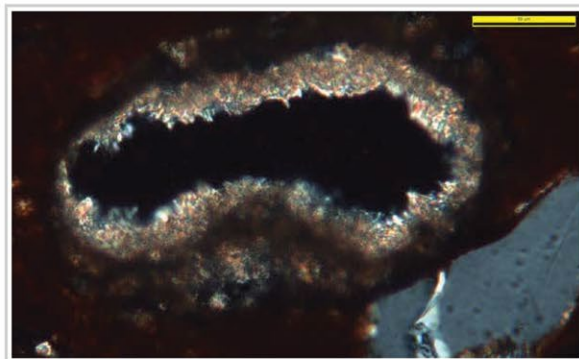
gut gerundeter Quarz; // Pol.

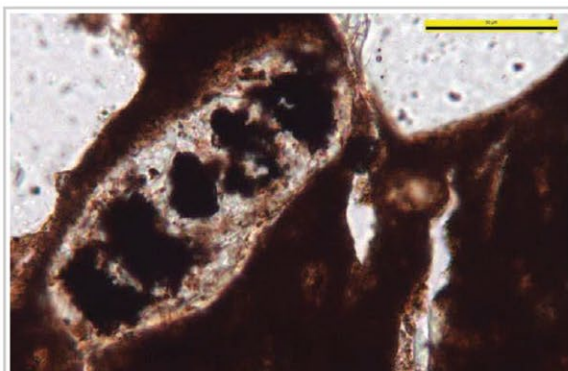
gut gerundeter Quarz; // Pol.

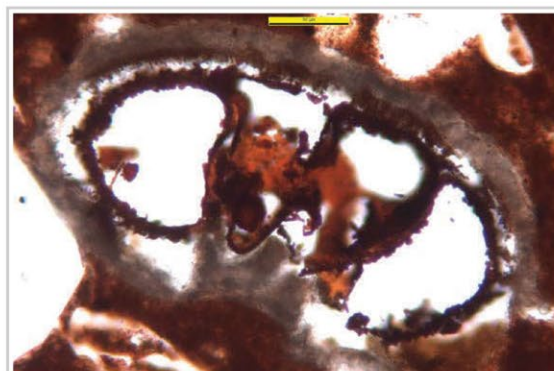
Feldspat tlw. serizitiert # Pol.

Hohlraumpore eines ehemaligen karbonatischen Partikels; # Pol.

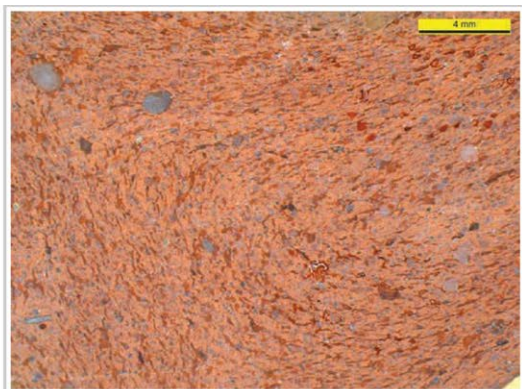
: kieselige sandschalige Foraminifere // Pol

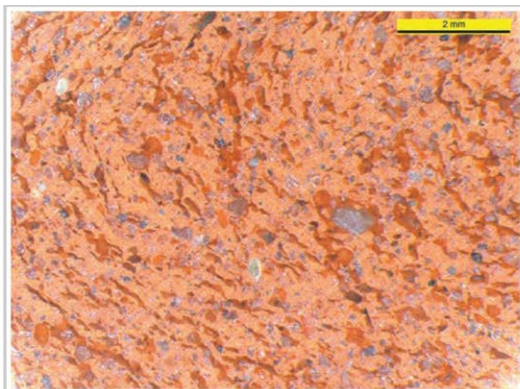
ausgebrannter Foraminiferenrest; // Pol.

Prilog 1. Primjeri tipičnih primjesa u uzorku GAR 18 770 (autor: dr. sc. R. Sauer).

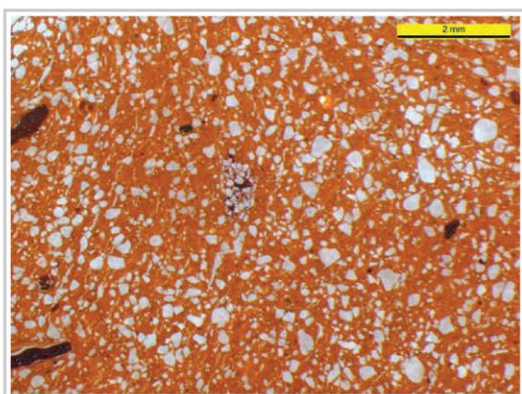
900°C). Intencionalni dodatak primjese sastoji se od prilično zrelog pijeska (što znači da ima jako malo komadića stijena i feldšpata). Pijesak se sastoji uglavnom od zrna kvarca koja su većinom zaobljena.

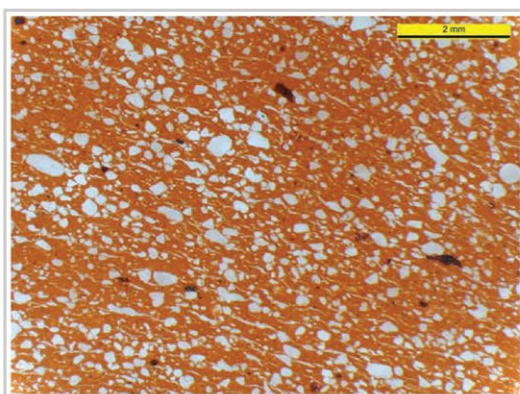
Scherben, Auflichtaufnahme

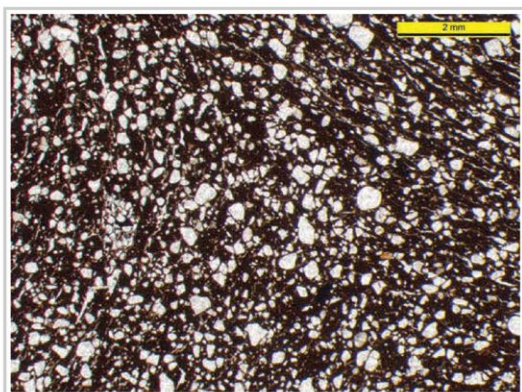
Scherben, Auflichtaufnahme

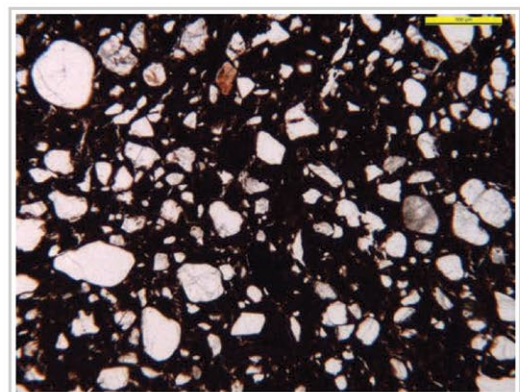
Dünnschliffübersichtsaufnahme Auflicht

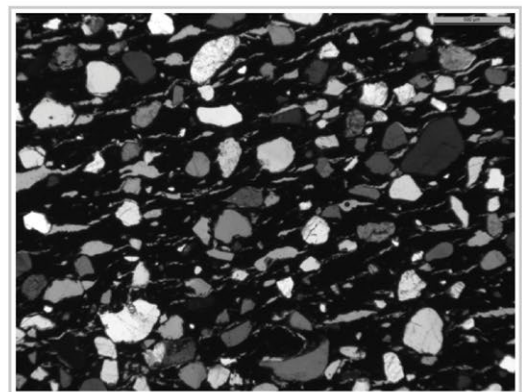
Dünnschliffübersichtsaufnahme, Auflicht

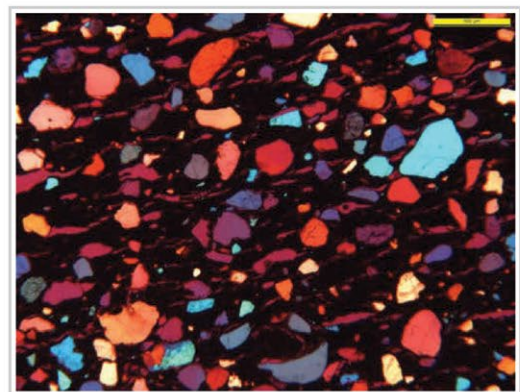
Dünnschliffübersichtsaufnahme // Pol.

Dünnschliffübersichtsaufnahme // Pol.

Dünnschliffübersichtsaufnahme # Pol. SW

Dünnschliffübersichtsaufnahme # Pol. +Gips

Na osnovi petrografskog sastava podrijetlo iz Korinta se može s priličnom sigurnošću isključiti. Možda je riječ o imitaciji iz nekog drugog područja. O drugim mjestima potencijalnog podrijetla za sada nije moguće diskutirati jer nedostaju arheološki utemeljeni pokazatelji. Upadljivo jednoličan sastav bogat kvarcom, tipično zaobljena zrna kvarca (kao i odsutstvo tinjca/mice) te rijetke foraminifere u tragovima, sve su to relativno izražene karakteristike ovog izbruska na osnovi kojih je moguće isključiti dosta keramičkih produkcija (mjesto proizvodnje), kao na primjer ona čija je keramika bogata vapnencom (karbonatom), kao i ona čija keramika ima sasvim drugačiji sastav primjesa. Moguće da postoje sličnosti s nekim afričkim amforama.

Literatura

- Bonifay 2004 M. Bonifay, *Etudes sur la ceramique romaine tardive d'Afrique*, Oxford, 2004.
- Bonifay 2005 M. Bonifay, "Observations sur la typologie des amphores africaines de l'Antiquité tardive", in: J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigós & M. A. Cau Ontiveros (ed.), *LRCW I. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean*, Archaeology and Archaeometry, Oxford, 2005, 451–472.
- Cambi 1961–62 N. Cambi, „Amfore kao građevinski materijal u bedemima Salone“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 63–64, Split, 1961–62, 145–150.
- Cambi 1980 N. Cambi, „Amfore kao građevinski i izolacijski materijal u antičkom graditeljstvu Dalmacije“, u: M. Suić & M. Zaninović (ur.), *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, Zagreb, 1980, 73–80.
- Contino 2013 A. Contino, "Anfore africane tra I e II d. c. a Roma (Ostia 59; Ostia 23; Uzita): rinvenimenti dall'area del Nuovo Mercato Testaccio", in: D. Bernal, L. C. Juan, M. Bustamante, J. J. Díaz & A. M. Sáez (eds.), *Hornos, talleres y focos de producción alfarera en Hispania, I Congreso Internacional de la SECAH - EX OFFICINA HISPANA, Cádiz 3 y 4 de marzo de 2011*, Monografías Ex Officina Hispana I, T. II, Madrid, 2013, 317–332.
- Contino & Capelli 2013 A. Contino & C. Capelli, "Amphores tripolitaines anciennes ou amphores africaines anciennes?", *Antiquités Africaines* 49, 2013, 199–208.
- Contino & Capelli 2016 A. Contino & C. Capelli, "Nuovi dati archeologici e archeometrici sulle anfore africane tardorepubblicane e primo imperiali: rinvenimenti da Roma (Nuovo Mercato Testaccio) e contesti di confronto", in: R. Járrega & P. Berni (eds.), *Amphorae ex Hispania: paisajes de producción y consumo, III Congreso Internacional de la Sociedad de Estudios de la Cerámica Antigua (SECAH) - Ex Officina Hispana, Tarragona, 10–13 de diciembre de 2014*, Monografías Ex Officina Hispana III, Tarragona – Madrid, 2016, 539–556.
- Constantini 2013 A. Constantini, "Il reimpiego delle anfore tardo antiche, Considerazione sulle sepolture ad enchytrismos in Toscana", *Archeologia classica, nuova serie, Rivista del Dipartimento di Scienze dell'antichità* 54, n.s. II. 3, Roma, 2013, 657–673.
- Contino et al. 2017 A. Contino, C. Capelli, D. Djaoui & G. Rizzo, *Anfore neo-puniche del I secolo d.C. di Arles, Ostia e Roma: classificazione tipo-petrografica, origine e diffusione*, 2017, 1–43, <https://www.academia.edu/> (posjet: 25 Feb 2019).
- Čerina 2011 D. Čerina, „Osam amfora iz arheološke zbirke Muzeja Cetinske krajine“, u: A. Librenjak & D. Tončinić (ur.), *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini*, Izdanja HAD 27, Zagreb – Sinj, 2011, 219–227.
- Glicksman 2005 K. Glicksman, "Internal and external trade in the Roman province of Dalmatia", *Opuscula Archaeologica* 29, Zagreb, 2005, 189–230.
- Göransson 2007 K. Göransson, *The transport amphorae from Eusperides. The maritime trade of a Cyrenaican city 400–250 BC*, Acta Archaeologica Lundensia 25, Series in 4, Lunds Universitet, Stockholm, 2007.
- Jurišić 2000 M. Jurišić, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic. Maritime Transport during the First and Second Centuries AD*, BAR International Series 828, Oxford, 2000.
- Keay 1984 S. J. Keay, *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*, BAR International Series 196, Oxford, 1984.

- Ožanić Roguljić 2018 I. Ožanić Roguljić, „*Instrumentum domesticum* s lokaliteta Banjače“, *Opuscula archaeologica* 39/40, Zagreb, 2015/2016 (2018), 151–203.
- Sanader 2003 M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja. Forschungen 1997. – 2001.*, Zagreb, 2003.
- Sanader et al. 2013 M. Sanader, A. Rendić Miočević, D. Tončinić & I. Radman Livaja (ur.), *Rimska vojna oprema u pogrebnom kontekstu, Radovi XVII. međunarodnog skupa o rimskoj vojnoj opremi*, Zagreb, 2013.
- Sanader et al. 2014 M. Sanader, D. Tončinić, Z. Buljević, S. Ivčević & T. Šeparović, *Tilurium III. Istraživanja 2002. – 2006. godine*, Zagreb, 2014.
- Sanader et al. 2017 M. Sanader, D. Tončinić, Z. Šimić-Kanaet, S. Ivčević, Z. Buljević, T. Šeparović & I. Miloglav, *Tilurium IV. Arheološka istraživanja 2007. – 2010. godine*, Zagreb, 2017.
- Šimić-Kanaet 2003 Z. Šimić-Kanaet, „Keramika“, u: M. Sanader, *Tilurium I. Istraživanja. Forschungen 1997-2001.*, Zagreb, 2003, 109–189.
- Šimić-Kanaet 2010 Z. Šimić-Kanaet, *Tilurium II. Keramika 1997–2006. Sv. I. Analiza i katalog; Sv. II. Table*, Zagreb, 2010.
- Šimić-Kanaet 2017 Z. Šimić-Kanaet, „Keramički nalazi“, u: M. Sanader, D. Tončinić, Z. Šimić-Kanaet, S. Ivčević, Z. Buljević, T. Šeparović & I. Miloglav, *Tilurium IV. Arheološka istraživanja 2007. – 2010. godine*, Zagreb, 2017, 76–175.
- Tončinić 2011 D. Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split: Arheološki muzej u Splitu, 2011.
- Vukov 2020 M. Vukov, „Amphorae and Food supply at Roman military sites in Croatia“, u: S. Traxler & F. Lang (Hrsg.), *Colloquium Lauriacum 2016: Das römische Heer Wirtschaftsfaktor und Kulturträger, Beiträge zur Tagung im Museum Lauriacum – Enns, 22.–24. September 2016*, Forschungen in Lauriacum, Bd. 19, Linz 2020, 229–239.
- Zaninović 1996 M. Zaninović, „Vojni značaj Tilurija u antici“, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996, 280–291.
- Zaninović 2007 M. Zaninović, „Vinova loza u antičkoj Dalmaciji“, *Histria antiqua* 15, 2007, 27–31.
- Zevi 1969 F. Zevi, „Amphores de Byzacène au Bas-Empire. I. Due tipi d’anfora africani“, *Antiquités africaines* 3, 1969, 173–195.
- Will 1977 E.L. Will, „The Ancient Commercial Amphora“, *Archaeology* 30, 1977, 264–278.